

OM Udstyr

Uddrag af kronik om udstyr, skrevet af Minna Kragelund i tidskriftet SKALK, nr. 3, 1971.

I eventyret om »Prinsessen på ærten« lader H. C. Andersen den gamle dronnings rigdom og stilling i samfundet afspejle sig i hendes overflod af dyner. Det for os lidt komiske statussymbol har været digteren velkendt, men hans kongeslot kunne have været en bondegård, for det var på den tid hovedsageligt i bondestanden, at velstand målt i tekstiler. Den unge mand på landet kunne som prinsen i eventyret søge sig »en rigtig prinsesse«. Ikke alle piger var lige rigtige. Det var blandt andet dyner, det kom an på. Det kan være svært for nutidsmennesker at forstå, at en ekstra dyne eller to skulle give en pige bedre chance for et godt giftermål, men sådan var det, og det hænger i nogen grad sammen med hele datidens samfundsstruktur, som vi derfor indledningsvis vil ofre et par ord.

Inden udskiftningen af landsbyjorden omkring år 1800 boede de fleste danskere i landsbyer, hvor gårdene var tæt sammenbyggede, og hvor befolkningen levede i et meget nært fællesskab og var meget afhængige af hinandens hjælp. Dette for eksempel når der skulle bygges og klines, når store mængder uld skulle kartes, eller - i visse egne af landet - når humlen skulle pilles. Så gik alle landsbyens unge sammen i en gård og arbejdede for husmoderen, som til gengæld trakteredede »gæsterne«. Den indbyrdes hjælp trådte også i kraft, når der var sygdom eller uheld på en eller anden måde.

I dette samfund levede ofte tre generationer under samme tag. De gamle var måske gået på aftægt, men de kunne alligevel være med i det daglige arbejde - gammelmor passede de små samtidig med, at hun holdt rokken igang. Manden og konen i huset havde en ret skarp arbejdsfordeling, hans domæne var marken og dyrene, hendes det indendørs samt malkning og pasning af fjerkræ.

Indendørsarbejdet bestod ikke blot i madlavning og rengøring (den blev der måske ikke altid gjort så meget ud af), men også i tilvirkning af stoffer og beklædning. Denne side af arbejdet var i virkeligheden af største vigtighed, ikke alene for familiens medlemmer, men også for tjenestefolkene, idet en del af deres løn kunne bestå i så og så mange alen vadmel eller hørlærred. Iøvrigt kunne pigerne have en bid af hørmarken som deres egen og fik da fri en uges tid, så at de kunne tage hjem til forældrene for at gøre hørren i stand til vævning. Tjenestepiger skulle jo også have udstyr !

Det er netop udstyrets betydning, der her skal ses lidt nærmere på. Vel havde vi ikke som i Sverige en lov der påbød, at en pige ved giftermål skulle have en medgift, men i praksis fik hun det i reglen, så det kunne i virkeligheden komme ud på ét. Havde en pige ingen medgift, var det sværere for hende at finde en ægtemand - eller rettere sværere for hendes forældre.

I dag er det at gifte sig et spørgsmål om gensidige følelser, men dengang var ægteskab en økonomisk forbindelse to familier imellem.

Det kan lyde lidt kynisk, men man må huske, at samfundet ikke som i dag var opbygget med et socialt »sikkerhedsnet«, så det var af allerstørste vigtighed at sikre børnenes fremtid økonomisk. Rede penge havde man ikke mange af, men hjemmegjorte produkter kunne gøre det ud for det samme, og derfor fik medgiften karakter af »udstyr«. En forudseende mor begyndte på en datters udstyr, allerede medens denne var ganske lille. Så ville pigens chancer være større, og hvilken mor ville ikke gerne, at det skulle gå børnene lidt bedre, end det var gået hende selv.

Blev en pige ikke gift, tegnede tilværelsen sig mindre lys for hende. I de sluttede, til dels selvforsynende, familier var der lige som ikke rigtig plads for enlige kvinder. Disse kunne blive væve-, spinde- eller sypiger, eller de kunne friste en tyendeagtig tilværelse hos familien. Udstyret - grundlaget for et godt ægteskab - havde sin absolutte mission.

Udstyrskisten stod i den fine stue, øverstestuen, og kom der kvindelige gæster, var det ikke ualmindeligt, at de blev budt op for at beundre dens indhold. Hver datter skulle helst have sin kiste.

Et acceptabelt udstyr skulle indeholde rigeligt af tre slags vævninger:

- Olmerdug og bolster til dyner,
- hørlærred til lagner og pudevår samt til undertøj og til de broderede stykker, som - især ved festlige lejligheder - smykkede stuen, og endelig
- vadmel og hvergarn til dragter.

Olmerdug og bolster til dyner

Sengetøjet var det vigtigste - mængdemæssigt, og fordi det var en af de ting, som senere i pigens hjem skulle anskueliggøre husets velstand. Sengene stod jo i stuen. Det kunne være en slags himmelsenge eller alkover, af betydelig bredde og med omhæng eller døre for. Ved festlige lejligheder yndede man at vise sengenes indhold af dyner frem, og man trak omhængene lidt til side.

En seng havde som regel mindst tre dyner, et par langpuder (så lange som sengen var bred) og eventuelt et par mindre puder. Sengebunden var ofte gulvet, direkte på dette var anbragt en opfyldning med halm, lyng eller hvad egnstraditionen og ressourcerne ellers påbød. Herover lagdes underdynen eller -dynerne, der som regel var vævet i hør og med blå længdestriber. Overdynen, der også kunne dubleres, når temperaturen krævede det, var oftest af uld og farverigt tværstribet. Puderne gjorde sengen behagelig og var iøvrigt egnede til at vise frem. Der blev stillet så mange puder op, som huset havde, og helst skulle hele åbningen i omhænget være fyldt.

Hele denne udstilling blev naturligvis først etableret efter ægteskabets indgåelse. I udstyrskisterne lå olmerdug og bolster almindeligvis i ruller, som man havde taget det fra væven. For at dynestoffet kunne blive tæt og i stand til at holde på indholdet, måtte der slås hårdt sammen, hver gang skytten havde ført en islættråd gennem trendtrådene. Det var et meget hårdt arbejde, og det er forståeligt, at mange blandt de bedrestillede foretrak at få det udført uden for hjemmet mod betaling, der som oftest blev erlagt i naturalier: flæsk, mælk eller brød. Det kunne være en husmands- eller håndværkerkone, som gjorde sig en ekstra-fortjeneste ved vævning - eller måske en ugift eller invalid, som ikke duede til »ordentligt arbejde«. Endelig var der de rigtige professionelle vævere. Det er pudsigt at bemærke, at vævning, som i hjemmet var kvindernes arbejde, blev mandsværk, når det blev udført som selvstændigt erhverv.

Vævebredden lå omkring 70-80 centimeter, så når dynen skulle laves, måtte to stykker sys sammen for at give samme bredde som sengen. I hjørnerne sattes kvaster af vævegarnet, både for at beskytte og for at pynte. Fylden i dynerne skulle helst være fjer eller dun, men det var ikke alle steder muligt at skaffe sig denne luksus i tilstrækkelig mængde, og så måtte man tage til takke med andet: avner, mos eller humleaffald fra ølbrygningen. Da der gik seks-syv meter stof til hver dyne, forstår man, at det fyldte godt i udstyrskisten. Antallet af senge i det kommende hjem var uberegneligt, men det forenkede sagen, at man sov flere sammen.

Hørlærred til lagner og pudevår m.m.

Hørlærredet, der så godt som altid blev vævet hjemme og af konen selv, var af meget forskellig kvalitet. Det groveste var blårlærredet, der indeholdt rester af hørplantens skæver - i hvert fald indtil det var vasket et par gange. Var hørren rensset effektivt og derved befriet for de stikkende plantedele, blev lærredet finere, mere eller mindre alt efter, hvor tyndt tråden var spundet. At fremstille den fine tråd var et krævende arbejde, som husmoderen sjældent betroede andre; den øvrige spinding kunne derimod nok overlades til en pige eller til aftægtskonen, som ved det drejende røkkehjul fandt en for sin alder passende rolig beskæftigelse.

Blårlærredet, der kradsede modbydeligt, i særdeleshed mens det var nyt, blev brugt til groft undertøj og særke, men især til lagner - fortrinsvis til tjenestefolkenes senge. Mere tåleligt var det mellemfine lærred, som lagen og pudevår også blev fremstillet af. Til en seng hørte underlagen og overlagen, og da sengene var brede, måtte lagnerne også være det, hvorfor de blev syet sammen af to vævebaner. Hverdagslagnerne var ofte mærket med navn og årstal, men ellers uden pynt; derimod kunne de særlige bryllupslagner have hulsøm og fint broderi omkring navnetrækket. Også på pudevårene finder man broderi - gennembrudt, så at man ser den farvede olmerdug nedenunder.

Det var ikke, som det senere blev almindeligt, anbragt på oversiden af puden, men for enden, hvor det var mest synligt. De korte puder hørte jo til sengens udstillingsgenstande, velegnede til at vise husets formåen.

Den del af det mellemfine lærred, som ikke gik til sengene, fandt anvendelse til skjorter og særke - mænds og kvinders undertøj.

Vadmél og hvergarn til dragter

Til enhver gård hørte et fårehold, for tøj skulle man jo have. Ulden blev kartet, spundet og måske hjemmefarvet ved hjælp af planteafkog, før vævningen gik i gang.

OM BONDEKOST

Bøndernes daglige liv i landsbysamfundene på Møn formede sig i ældre tid i alt væsentligt som i Danmarks andre gamle landsbyer.

Hvad angår mad var den gamle mønske bondekost enkel, men fyldig og nærende.

Om sommeren var der fem måltider, nemlig:

- Davre - med kogesild og søbe
- Mellemmad kl. 9-10 - bestående af 1-2 rundtenommer brød med smør og ost
- Middagsmad kl. 12 - bestående af flæskesuppe, ærter, kål, vandgrød eller sød vælling, kogt eller stegt flæsk
- Middagten kl. 16-17 - bestående af smørrebrød
- Nadver, efter arbejdsophør - bestående af vandgrød og mælk.

I høsttiden serveredes der gammeltøl og brændevin, og måske en sjælden gang en hvedekage eller sigtebrød.

OM PENGEFORHOLD

Gamle dages pengeforhold kan måske synes lidt vanskelige umiddelbart at overskue, selv om de ligner vore dages en del.

Fra omkring 1640 (selvfølgelig under Christian IV) til 1873 regnede man med møntenhederne Rigsdaler, Mark og Skilling.

1 Rigsdaler svarede til 6 Mark, mens

1 Mark svarede til 16 Skilling.

1 Rigsdaler svarede således til 96 Skilling.

Denne Rigsdaler blev senere også kaldet Rigsdaler specie.

Allerede i 1650'erne ophørte man med at udmønte denne.

I stedet benyttede man til gangbar mønt Slettedalere (Rigsdaler kronemønt).

1 Slettedaler svarede til 4 Mark.

1 Mark svarede til 16 Skilling.

1 Slettedaler svarede således til 64 Skilling.

Selv om Rigsdaler specie ikke blev udmøntet, anvendtes den stadig som regneenhed.

Slettedaleren blev efterhånden slået med et ringere sølvindhold end Rigsdaler specie, hvilket medførte kursforskelle mellem de to møntenheder.

Slettedaleren, også kaldet kronemønten, afløstes efterhånden af kurantmønten.

Kurantmønten blev efterhånden slået med et ringere sølvindhold end Slettedaleren, hvilket medførte kursforskelle mellem de to møntenheder.

Foruden de danske Skillinger fandtes lybske Skillinger.

1 lybsk Skilling svarede til 2 danske Skillinger.

Såre simpelt, ikke ?

For at give et indtryk af, hvad man kunne købe for sådanne penge, er her angivet et eksempel fra 1696:

- For ca. 4 Rigsdaler: 1 tønne brødkorn (rug)
- For ca. 5 Skilling: 1 pund svinekød.

Her et andet eksempel fra 1797:

- For ca. 2 Rigsdaler: En ligkiste
- For ca. 4 Rigsdaler: Præstens prædiken
- For ca. 14 Skilling: 1 pot brændevin
- For ca. 1 Mark: 1 kardus tobak.